Konačno, Matkovićeva knjiga na najbolji način objašnjava Hannisovo čuđenje navedeno na početku ovoga teksta. Uz daljnje napore hrvatske historiografije, posebno ovakvog tipa, možda se jednom i prevlada navodna hrvatska opsesija vlastitom poviješću.

• *Ivica MIŠKULIN*

Ivan GABELICA: *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, vlastita naklada autora, Zagreb, 2007., 438 str.

Iako se iz njegova javnog djelovanja dade lako razaznati da je u prvome redu bio čovjek Crkve, sve što se oko zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca (1898.-1960.) događalo, duboko je obilježeno politikom: od trenutka kad je imenovan nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljeđa (1934.), do trenutka kad je 10. veljače 1960. umro u internaciji u Krašiću, pa čak i do danas. Štoviše, i njegovo je imenovanje dobrim dijelom uvjetovano političkim prilikama, s obzirom na to da je u mladosti sudjelovao u Jugoslavenskoj dobrovoljačkoj legiji, uslijed čega je tretiran kao solunski borac, što ga je činilo — kako se u službenom Beogradu tada smatralo — najpogodnijim suradnikom i nasljednikom nadbiskupa Antuna Bauera (1856.-1937.), u to doba relativno cijenjenog filozofa i člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, trajno obilježenoga zdušnim pristajanjem uz Hrvatsko-srpsku koaliciju i podupiranjem jugoslavenske koncepcije.

Političku dimenziju Stepinčeva javnog djelovanja ponajprije su uvjetovale okolnosti u kojima se tada nalazila njegova nadbiskupija i hrvatski narod uopće. Ma koliko se on nastojao ukloniti od izravnoga sudjelovanja u političkom životu, to u tridesetim godinama XX. st. nije bilo moguće. Sav je društveni život u prvoj jugoslavenskoj državi bio duboko prožet političkim sukobima koje je generirao ustroj nove države i velikosrpski režim na čelu sa srpskom dinastijom. Protiv shvaćanja nove države kao proširene Srbije od prvog su dana njezina postojanja ustali bugarsko-makedonski nacionalisti i crnogorski federalisti, a socijalne prilike na kraju svjetskog rata te odjeci ruskih i srednjoeuropskih boljševičkih revolucija, doveli su u prvo vrijeme i do jačanja uskoro zabranjene Komunističke partije Jugoslavije. Ipak je ključni ton teškim prilikama u jugoslavenskoj državi davao hrvatski otpor centralističkome i hegemonističkom režimu. Desetljetna politička borba okončana je brutalnim skupštinskim atentatom u lipnju 1928., smrću ranjenoga prvaka Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića u kolovozu te godine, te proglašenjem kraljevske diktature u siječnju 1929. Posvemašnje gušenje pseudoparlamentarnog života i stvaranje niza ilegalnih organizacija, među kojima će najznatniju ulogu u predstojećem razdoblju imati ustaški pokret, jasno su svjedočili o dubini i ozbiljnosti krize. Usporedno s time na europskoj se i svjetskoj pozornici zaoštravaju suprotnosti između ratnih sila pobjednica i revizionističkih država. Nezadovoljstvo u revizionističkom taboru, kriza poratnog sustava i pobjeda boljševičke revolucije u Rusiji dovode do jačanja totalitarnih pokreta i u Italiji i Njemačkoj, koji će tridesete godine učiniti i razdobljem snažne ideološke polarizacije.

Katolička crkva u Hrvata u tom je razdoblju ostala u procjepu između sve radikalnijih nacionalnopolitičkih zahtjeva hrvatske javnosti, svoje zabavljenosti pitanjima unutarnjeg ustroja i reforme katoličkog pokreta, te poraza koji je doživjela podupiranjem klerikalne Hrvatske pučke stranke, koja je krajem dvadesetih godina doživjela konačan i neopoziv slom. Na nacionalnom su se planu crkveni ljudi uvelike još uvijek lomili između svoga doktrinarnog jugoslavenstva i stvarnosti, koja je neumoljivom logikom činjenica iz dana u dan govorila da je ta koncepcija za hrvatski narod štetna i osuđena na propast. U takvim okolnostima mladi zagrebački nadbiskup koadjutor nije mogao ostati imun na politička previranja. A kad je nakon Bauerove smrti preuzeo upravljanje nadbiskupijom, prilike su bivale sve dramatičnije. No, skori početak Drugoga svjetskog rata (1939.) i ratni događaji na području njegove nadbiskupije i uopće u hrvatskim zemljama, presudno su odredili Stepinčev život.

Hrvati su se u to doba našli između zapadnih velesila, koje su bezuvjetno zagovarale opstanak i jačanje jugoslavenske države, i sila Osovine, koje su Jugoslaviju zbog geopolitičkih, gospodarskih i vojnih razloga htjele privući na svoju stranu. Ni jedna od suprotstavljenih strana nije u svojim planovima imala stvaranje hrvatske države. No, kad je 27. ožujka 1941., dva dana nakon što je Jugoslavija potpisala pristup Trojnom paktu, u organizaciji britanske obavještajne službe izveden državni udar i srušena vlada Cvetković — Maček, Njemačka je odlučila napasti Jugoslaviju, što se nekoliko dana kasnije i zbilo. Uslijed toga iznenađujućeg obrata, hrvatski su nacionalistički krugovi odlučili iskoristiti povoljan trenutak, pa su 10. travnja 1941. proglasili Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH).

Odnos katoličkoga klera i napose samoga nadbiskupa Stepinca prema toj državi i ustaškom režimu, koji je njom upravljao sve do svibnja 1945., kao i njihov odnos prema zaraćenim stranama i pokretima koji su ratovali na hrvatskome tlu, središnja je tema knjige Ivana Gabelice *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*. Riječ je o ispravljenoj i donekle dopunjenoj studiji, koja je u četrdeset nastavaka (od br. 145. do br. 186.) objavljena u »Političkom zatvoreniku«, mjesečniku Hrvatskoga društva političkih zatvorenika.

Gabeličina se knjiga bavi u prvom redu Stepinčevim političkim pogledima i razmatranjima, dok njegovim svećeničkim, pastoralnim, karitativnim i sličnim aktivnostima pisac posvećuje samo onoliko pozornosti, koliko je to nužno radi razumijevanja njegovih politič-

kih shvaćanja i djelovanja. Autor je knjigu razdijelio u tri cjeline/glave. Nakon uvodnih napomena, u prvoj glavi raspravlja o mladome Stepincu i tadašnjim političkim kretanjima u Hrvatskoj. Ta glava zapravo opisuje povijesni kontekst u kojem je sazrijevao budući zagrebački nadbiskup, dok su podatci o samome Stepincu, zbog razumljivih razloga, iz tog doba prilično oskudni. Druga je glava znatno opširnija i obrađuje Stepinčevo djelovanje u monarhističkoj Jugoslaviji. Tu je Gabelica obradio nekoliko tematski i kronološki omeđenih tema: Od nastanka Jugoslavije do studija u Rimu, Od Germanicuma do nadbiskupa koadjutora, te Od nadbiskupa koadjutora do sloma Jugoslavije. Posljednja je tema raščlanjena na nekoliko zasebnih cjelina: Stepinac i hrvatski narod, Stepinac i jugoslavenska državna vlast, Stepinac i jugoslavenska država, Stepinac i Hrvatska seljačka stranka, Ustaški pokret i Stepinčev odnos prema njemu. U sklopu rasprave o ustaškom pokretu, Gabelica je obradio i odnos tog pokreta prema fašizmu i nacionalsocijalizmu, te Stepinčev odnos prema ustaštvu. Drugim riječima, u drugoj su glavi obrađeni Stepinčevi pogledi na sve relevantne društvene i političke pojave i pokrete predratnoga doba, uključujući i sustavan prikaz njegova odnosa prema nekim tada prevladavajućim ideološkim sustavima, s tim da je analiza Stepinčeva odnosa prema komunizmu ostavljena za treću glavu. Čini se da je to i u metodološkom smislu ispravnije, jer su taj ideološki sustav i njegovi nositelji presudno određivali kako sudbinu hrvatskog naroda, tako i Stepinčeve poglede, upravo u razdoblju kojim se treća i najopširnija glava Gabeličine knjige bavi.

Ta treća glava nosi naslov »Stepinac u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«. I ona je podijeljena u tri cjeline s više podcjelina, čiji naslovi govore sami za sebe: Stepinac pozdravlja uspostavu i brani opstanak Nezavisne Države Hrvatske, Hrvatska državna vlast i blaženi Alojzije Stepinac (Pogrešne i zlonamjerne tvrdnje, Međusobno poštivanje uz povremene nesporazume, Pisanje *Katoličkog lista* i *Nedjelje*), Stepinac osuđuje svačije zločine i brani sve ugrožene osobe (Uvodne napomene, Srpski zločini do početka travanjskog rata 1941., Srpski zločini u travanjskom ratu 1941. i u prvim tjednima Nezavisne Države Hrvatske, Stepinčeva osuda srpskih zločina i hrvatske osvete i odmazde, Vjerski prijelazi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Nezavisna Država Hrvatska, Stepinac i Židovi, Stepinac i radni i sabirni logori u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Stepinac i nacionalsocijalizam, Stepinac prema komunizmu i partizanima, Stepinac i zapadni Saveznici).

Na završnim stranicama knjige nalazi se Zaključak, sažetci na njemačkome, engleskome i francuskom jeziku, te popis izvora i literature, kao i kazalo osoba.

Po nizu elemenata je Gabeličina knjiga originalna i iznimno vrijedna monografija. Za razliku od većine rasprava o kardinalu Stepincu, objavljenih u hrvatskoj političkoj emigraciji, a nakon 1990. i u domovini, Gabelica ne pristupa liku zagrebačkog nadbiskupa kao sakrosanktnoj i nepogrješivoj osobi, koja je u svim razdobljima svog života i u svakom segmentu svog djelovanja ujedinjavala i utjelovljivala ideale hrvatskog naroda, pa čak ni hrvatskih katolika. Iako je njegova bezuvjetna odanost Katoličkoj crkvi i ljubav prema svome narodu trajno neupitna, Gabelica pokazuje kako je ta ljubav u stanovitim razdobljima — kao uostalom i kod premnogih drugih tadašnjih svećenika i katoličkih laika — znala odabrati i krivi put za ostvarenje nacionalne slobode i blagostanja. Jugoslavenska zabluda, koja je u državnopravnom i kulturološkom, a ponekad i u etnografskom smislu, tj. u smislu shvaćanja da su južni Slaveni zapravo jedan narod, tijekom nekoliko desetljeća mobilizirala dobar dio organiziranoga katolištva, izvirala je iz posve krivog uvjerenja, da hrvatski narod ima nekakvu mesijansku ulogu u povijesti i poslanju Katoličke crkve, pri čemu se posve previđalo da je ta koncepcija u protimbi s geopolitičkim položajem hrvatskih zemalja, s multikonfesionalnošću i prirodnim težnjama hrvatskog naroda te zasadama njegove nacionalnointegracijske ideologije, koja je propovijedala nužnost konstituiranja hrvatskog naroda kao moderne, višekonfesionalne nacije u vlastitoj neovisnoj državi.

Gabelica nepobitno zaključuje da je nadbiskup Stepinac bio zahvaćen istim onim procesom otriježnjavanja od jugoslavenstva, koji je tridesetih godina XX. st. zahvatio veliki dio katoličkoga klera. Posljedica je to iskustva stečenog u političkim previranjima u Kraljevini Jugoslaviji i sve raširenijeg shvaćanja, da samo u vlastitoj državi Hrvati mogu osigurati svoj opstanak i napredak. Usporedno s time sazrijevala je i svijest o tome, da su svi mesijanski planovi i snovi o širenju katolištva na istok i o Hrvatima koji bi imali biti polugom vatikanske »istočne politike«, za hrvatski narod štetni i tako osuđeni na neuspjeh. Ton javne rasprave i napetosti oko ratifikacije konkordata između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice u drugoj polovici tridesetih godina zadali su, očito, smrtni udarac svakom obliku od ranije već ošamućenoga katoličkog jugoslavenstva.

Za razliku od donekle hagiografskog pristupa katoličkih pisaca posljednjih desetljeća, prema kojima je taj otklon od jugoslavenstva (ukoliko se on uopće spominje i priznaje!) u katoličkim redovima rezultirao priklanjanjem nekoj apstraktnoj koncepciji samostalne hrvatske države i podupiranjem Mačekove Hrvatske seljačke stranke (HSS), Gabelica dokazuje da je taj zaokret bio puno radikalniji i puno konkretniji. Simpatiziranje s Mačekovom izbornom listom u prosincu 1938. nije zapravo značilo njegovo identificiranje s HSS-om, a još manje s Udruženom opozicijom u stranačkome i izbornom smislu, nego se može tumačiti samo kao proturežimska demonstracija. U stvarnosti su se i kod nadbiskupa Stepinca i kod mnogih drugih katoličkih svećenika i laika množile rezerve prema HSS-u. Dijelom su one naslijeđene još iz Radićeva razdoblja, ali su tridesetih godina dobivale sve zaoštrenije oblike, kako zbog niza nekršćanskih i neopoganskih elemenata u tzv. seljačkoj ideologiji koju je vodstvo HSS-a zdušno promicalo, tako i zbog mlaka odnosa vodstva te stranke prema infiltraciji simpatizera komunističke ideologije i pučkofrontaškog amalgama u stranku i hrvatski narodni pokret uopće.

Upravo je mlakost i bezličnost mačekovskoga vodstva pridonijela tomu, da je i nadbiskup Stepinac, skupa s većinom hijerarhije i nižega klera, oduševljeno pozdravio uspostavu NDH-a. On je ozbiljno, iako uzaludno, poradio i na priznanju novoproglašene države od Svete Stolice. Iako se odmah pokorio stajalištu da Sveta Stolica tijekom trajanja neprijateljstava ne će priznati nikakve državnopravne promjene, nadbiskup je i u idućem razdoblju nastavio u Rimu braniti pravo hrvatskoga naroda na vlastitu državu, odbijajući brojne propagandne napadaje ne samo na tu državu, nego i na njezin tadašnji režim, iako je prema mnogim postupcima nositelja režima imao krupne rezerve i prigovore. Odnos Katoličke crkve u Hrvata prema NDH-a tijekom čitavog razdoblja trajanja te države karakterizira upravo jasna svijest, da ne postoji *hrvatska alternativa* tadašnjemu njezinu režimu. Sve druge mogućnosti bile su, nažalost, jugoslavenske. Upravo u skladu s takvim uvjerenjem, nadbiskup Stepinac i hrvatski biskupi oštro osuđuju sve zločine koji su počinjeni na području NDH-a, bez obzira na to jesu li ih počinili Nijemci, Talijani ili saveznici, četnici, partizani ili ustaše.

Za Gabeličin je pristup karakteristično da se u prvom redu služi izvornim dokumentima, i da tim dokumentima uvijek daje prednost pred svjedočenjima suvremenika. Posebnu pozornost on posvećuje nekim intrigantnim svjedočenjima i epizodama koje se u historiografiji posljednjih godina tumače jednostrano (npr. tvrdnja o tome da su vlasti NDH-a kanile uhititi ili čak smaknuti nadbiskupa Stepinca, koji su uzroci i posljedice govora ministra Makanca koji se očešao o neke nadbiskupove propovijedi i sl.). Raščlanjujući ta svjedočenja i njihove historiografske interpretacije, Gabelica ih željeznom logikom suprotstavlja izvornim dokumentima i stajalištima samog nadbiskupa. I onda, razumljivo, zaključuje kako pri ocjeni o tome što je nadbiskup Stepinac doista mislio, uvijek treba više vjerovati samomu Stepincu, negoli trećerazrednim svjedocima koji su o tome pisali iz druge ruke, ponekad i nakon nekoliko desetljeća.

Pišući o Stepinčevu odnosu prema NDH-a, Gabelica obrađuje i niz osjetljivih tema. Izuzetno je vrijedna i za svaku historiografsku analizu nezaobilazna njegova dokumentirana tvrdnja, da su srpsko-jugoslavenske snage u

prvim danima postojanja te države, prije bilo kakve represivne akcije hrvatskih vlasti, ubile više od tri stotine hrvatskih civila. Zanimljiva je i originalna i njegova povijesno-pravna raščlamba ustanovljenja i funkcioniranja tadašnjega hrvatskog logorskog sustava. S druge strane, u odnosu na neka druga problematična pitanja (kao što je etiologija tzv. rasnog zakonodavstva i sudbina hrvatskih Židova), Gabelica također donosi zanimljive podatke, ali oprezno zaključuje kako se radi o temi koju je potrebno dodatno istražiti.

U pogledu opće ocjene Stepinčeve osobe, autor ne nasjeda uobičajenim, romantičnim i uopćenim frazama čak ni o poratnome političkom procesu, nego i dokumentaciju iz tog procesa podvrgava logičkoj analizi.

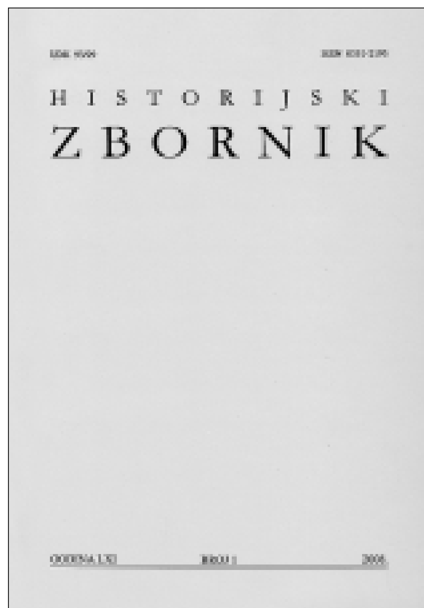
Zaključno, može se kazati da je bitno obilježje Gabeličine knjige autorova spremnost da dokumentirano i beskompromisno uđe u polemiku s mnogim naslijeđenim stajalištima i autoritetima. Njegova je konačna ocjena u bitnome sadržana u riječima msgr. Nikole Solde, izrečenima u razgovoru za glasilo hrvatske katoličke mladeži »Mi«, koje je Gabelica uzeo kao motto svojoj knjizi: »*Stepinac je kao svećenik bio uzor. To je dobar razlog da ga proglašavaju svecem, ali ne smije se zaboraviti da je on cijelim svojim autoritetom stao iza hrvatske države. To je ono što će ući u povijest. To je svima imponiralo. To što je on svetac, veliko je, ali ima i drugih svetaca kod Hrvata. Važno je da on u pitanju hrvatske države nije uzmakao ni za milimetar. To je ono što je Stepinca uzdiglo. On je u povijesnom času stao iza hrvatske države, a to je bilo veliko junaštvo.*«

• *Tomislav JONJIĆ*

Historijski zbornik, LXI (2008.), br. 1, 246. str., ur. Ivica Prlender, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2008.

Ovogodišnji broj *Historijskog zbornika* posvećen je obilježavanju šezdeset godina njegova izlaženja te životu i djelu prof. dr. Ivana Kampuša, njegova dugogodišnjeg urednika. Iza proslova (»Šest desetljeća kasnije«) Ivice Prlendera, glavnoga i odgovornog urednika, slijede radovi Damira Agičića i Branimira Jankovića »Šezdeset godina *Historijskog zbornika*«, Nataše Bašić »Naputci čitateljima« te tekstovi vezani uz bibliografiju *Historijskog zbornika*: »Glavni urednici časopisa« i »Kronološka tablica časopisa sa članovima uredništva«. Središnji dio časopisa čini bibliografski pregled *Historijskog zbornika*: »Članci, rasprave, građa i ostali prilozi«, »Autorsko kazalo« i »Kazalo prevoditelja i autora likovnih priloga«. Posljednja dva teksta donose biobibliografiju Ivana Kampuša.

Ivica Prlender, pišući o značenju *Historijskoga zbornika*, navodi da je on bio »ogledalom hrvatske historiografije« te da se u »njemu zrcale svi metodološki prosjaji, ali i dvojbe i

nedoumice« (s. XI). U radu Damira Agičića i Branimira Jankovića opisana je povijest izdavanja *Historijskog zbornika* pri čemu se ističe da je časopis pokrenuo *Savez povijesnih društava Hrvatske*. Valja istaknuti da je do danas izišao pedeset i jedan svezak časopisa te da je u njemu objavljeno više od četiristo radova u rubrici »Članci i rasprave« i više od stotinu priloga u rubrici »Građa«. Najveći se broj članaka/rasprava odnosi na teme iz povijesti XIX. st., a najmanje iz razdoblja starije povijesti. U *Historijskom* je *zborniku* svoje radove objavilo četiristotinjak autora, većinom iz Hrvatske. Među najzastupljenijim autorima su Jaroslav Šidak i Petar Strčić.

Članak Nataše Bašić »Naputci čitateljima« te dva nepotpisana uratka: »Glavni urednici časopisa« i »Kronološka tablica časopisa sa članovima uredništva« služe kao uvod u središnji tekst u kojem se donosi cjelovita bibliografija *Historijskog zbornika*.

»Sadržaj *Historijskog zbornika* I-LX (1948-2007)« je objavljen na punih 206 stranica. Kronološkim je slijedom popisano 2683 radova. Slijede »Autorsko kazalo« i »Kazalo prevoditelja i autora likovnih priloga«. Napomenuo bih da je bibliografiju izradilo uredništvo *Thesaurusa Leksikografskog zavoda Miroslava Krleže*, čija je glavna urednica N. Bašić.

Posljednja dva teksta govore o profesoru Kampušu. Nepotpisani članak »Prof. dr. sc. Ivan Kampuš« i rad Hrvoja Gračanina »Bibliografija radova prof. dr. sc. Ivana Kampuša« sadržajno se nastavljaju na misli I. Prlendera o profesorovu istaknutom mjestu u hrvatskoj historiografiji.

Problemi s kojima se susreće uredništvo *Historijskog zbornika* svakako su: nedovoljna potpora stručne javnosti i nesklonost knjižara da na svojim policama drže časopis i tako ga učine dostupnim široj čitateljskoj publici. Ti su problemi u znatnoj mjeri utjecali na nakladu *Historijskog zbornika*, koja je od nekadašnjih nekoliko tisuća primjeraka svedena na svega nekoliko stotina.

Visoka profesionalna razina posljednjega broja *Historijskog zbornika* svjedoči da je taj naš najstariji povijesni časopis još uvijek vitalan te da može oko sebe okupljati hrvatske povjesničare raznih naraštaja.

• *Danijel VOJAK*